

ԲԱՆԱՍԻՐԱԿԱՆ

ՎԱԽՏԱՆԳ ՈՐԴԻ ՈՒՄԵԿԱՅ ԵՒ ՆՈՐԱ ՏՈՂՄԸ

Ա.

Էջմիածնի (այժմ պետական) մատենադարանի N 215/155 ձեռագիրը, ի միջի այլոց, ունի մի շատ հետաքրքրական մանրանկար. իշխանական զգեստով մի պատանի նստած է բարձրաթիկունք աթոռի վերայ, որի կողքին մակագրված է. «Զբարի անուն և զԱվ. մեծացեալ զմեծ պատրոնն զՎախտանյն յիշիցէք ի տր. : Նաև զբազմամեզ զծոզս և զծնողսն իմ զԱրղիս և զԹագուհի, և ամ. զձեզ յիշէ» (պատկ. 1):

սկսուածքով, վերջից թերթեր պոկուած լինելու պատճառով. հաւանօրէն ամբողջութիւնը առաքելայի թղթերի ժողովածու էր, զուցէ և ամբողջ առաքելական թղթերի, Յայնտութեան հետ, որի համար ենթադրութեան հիմքեր տնինք, ինչպէս կը տեսնենք: Այժմ միայն 130 թերթից էր պահպանուած:

Զարգարուած է մանրանկարներով, սկսուածքի և լուսանցքի զարդերով, մանրանկարչական տառերով, որ կրկնեան

Պատկեր 1

Զեռագիրը փոքրադիր է՝ 15 × 12 սմ. մեծութեամբ և 3 սմ. հաստութեամբ, կաշեպատ հասարակ կազմով, թուղթ, աջից դէպի ձախ թեքուած բոլորգորով, երկսիւն՝ իւրաքանչիւրը 10,8 × 3 սմ.: Սկզբում ունի երկու թերթ մագաղաթ պահպանակ՝ լատիններէն զրչութեամբ: Բովանդակութիւնը Պօղոսի թղթերն են՝ յառաջորանով. կիսատ է մնում Փրլեմոնի

ոճին մօտենալով հանդերձ, պահել է արեւելեան Հայաստանի արուեստի բնոյթն ու առանձնայատկութիւնները, մանաւանդ ձեւերի ու մօտիւնների կողմից. մանրանկարչական տառերը թղթերի սկզբում կազմուած են բուսական և ութաձեւերի մօտիւններով, զծերի հանդիպման տեղում գնդակներով. զործադրուած է փոշոսկի կամ խեցոսկի և ոչ երբեք թերթոսկի:

Հռոմայեցւոց թղթի սկզբում Յիսուսի պատկերն է $12 \times 7,2$ սմ. մեծութեամբ (պատկ. 2), նստած բարձրաթիկունք ա-

օղակների եւ կանթերի մօտիւներով: Երբայեցւոց թղթի 1-2 համարի դէմ՝ 123 ա. նկարուած է հիմքում մի աստիճա-

Պատկեր 2

թոռի վերայ, ծածկուած երկարաձիգ բարձով եւ զարդարուն լաթով. տունիկայի վերայից ձգել է ուսերին մեծ, մոյգ մանրաշակագոյն ռոգայ, որ ձախ թևի վերայով իջնում է ցած, ծածկում ծնկներն ու ուլոքները. կրծքից եւ ոտների մօտից երևում են տունիկայի գեղեցիկ ծալքերով մասերը, իսկ թևերի տակից ներքնազգեստի ոսկեզօծ, նեղ թեկանիքը: Ունի բոլորակ եւ խաչազարդ նիւթուս. զլխի խիտ եւ կլինեմոնագոյն մազերը ճակատին երկուսի բաժանուած, իջնում են դէպի ուսերը: Դէմքն ամբողջական է, կլինեմոնագոյն, թեթեւ մօրուքով. մեծ աչքերն ինքնամփոփ եւ մտածկոտ արտայայտութեամբ. զլխի երկու կողմից «Յա» եւ «Բա» գրուած, կոպոյտի վերայ սպիտակ գծերով. օջով խաչակնքում է եւ ձախում ոսկեզօծ փաթոյթ բռնել: Պահուած է բիւզանդական արուեստի մէջ եւս ընդհանրացած ձևակերպութիւնը, բայց դէմքը արևելեան: Պատկերի վերեւի մասում ոսկեզօծ մեծ աղեղը երկինքն է ձևացնում: Թուղթն ունի եւ սկսուածքի եւ լուսանցքի զարդ, եռատերեւի, արմաւենիկի եւ թեթեւ հիւսուածքի մօտիւներով (պատկ. 2), իսկ «Պաւ» մանրանկարչական տառերը արմաւենիկի կոնտուրի վերայ ութաձևերի:

նով մատուռ գոյնզգոյն քարերից (պատկ. 3) $6,50$ սմ. մեծութեամբ, ուշադրութեան արժանի, որ գմբեթի այս ձևով արևելեան Հայաստանի մանրանկարչութեան մէջ հրնագոյններից մէկն է. գմբեթը սրածայր է, նեղ թմբուկով, որ մեր մանրանկարչութեան մէջ յաճախում է ԺԴ. դարի ա-

Պատկեր 3

ռաջին քառորդից, ինչպէս օրինակ Գլա-
ձորի զպրոցի Թորոս Տարօնեցու գործերի
մէջ. ծագմամբ հեռաւոր արեւելքից, Հա-
ւանօրէն մոնղոլական պետութեան ժամա-
նակ մեզ եկած: Նոյն թղթի Թ. 11-12
համարի հանդէպ լուսանցքում Բրիտոս,
որպէս քահանայապետ, յունական եպիս-
կոպոսի զգեստաւորութեամբ՝ եմփոքոնով,
աւետարանը կրծքին սեղմած և աջով խո-
չակնքելիս. գէմքի արտայայտութիւնը խա-
ղաղ, աչքերը խոշոր, գլուխն առանց սա-
ղաւարտի, փոքր ինչ եղծուած:

Նկարուած են և Պօղոսի պատկերնե-
րը այլ և այլ զիրքերով, 32 ա. 73 ա. և
80 բ., վերջինը, (պատկ. 4) երեսի վերայ

Պատկեր 4

տեղից գուրս է գալիս աղանակերպ Ս.
Հոգին, բերանից ճառագայթներ ուղղուած
դէպի հեղինակ առաքեալը:

Զարդերից յիշատակելի են պարիկ
126 բ. կրկին զլիտով և կրկին զոյգ ոտնե-
րով արծիւ(*) 5,50 սմ. մեծութեամբ, պա-
րանոցը և պոչը զոյգ զծերով մանեկաւո-
րած, 128 ա. (պատկ. 5). աղանուռ նմա-

Պատկեր 5

նութիւն բերող մի ուրիշ թուոն՝ պարա-
նոցն ու պոչը գարձեալ մանեկաւորած
113 բ. (պատկ. 6) 6,50 սմ. մեծութեամբ

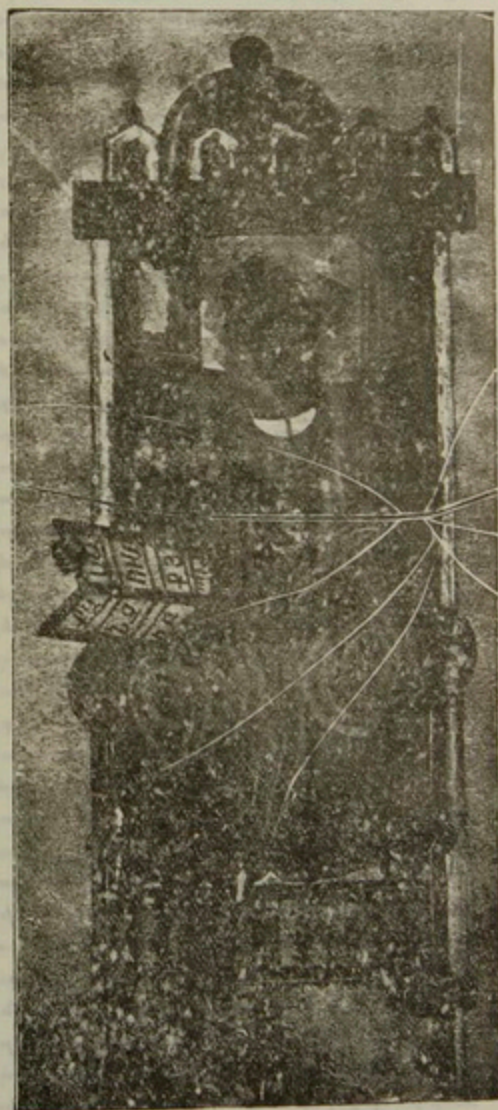
Պատկեր 6

(*) Այդպիսի արծիւների մասին տես մեր «Խաղ-
րակեանք», եր. 177:

ընկած, դարձի տեսարանը, տարաբաղա-
րար վատ պահուած վիճակում. ամբողջ
երեսը 15 x 12 սմ. մեծութեամբ: Երկինք
ձեւացնող կիսաշրջանից երեւում է գուրս
եկած մի ձեռք, որից երեք կարմիր ճա-
ռագայթներ իջնում դէպի Պօղոսը՝ «Սա-
ւուղ, Սաւուղ, զի՞ հալածես զիս» վեր-
տառութեամբ: Երբ. թղթի սկզբին՝ 114 ա.
Պօղոս նստած է ոսկեզօծ, երկարածիկ
բարձով (մութաքայ) բոլորակ աթոռի վե-
րայ, աւետարանիչներին յատուկ զգեստա-
ւորութեամբ. անկիւնում երկինքն է, որ-

զարդի հետ: Այս օրիչ զարդերի հետ լուսանկարում կան բոլորակներ՝ կանթերով և օղակներով, որոնցից մէկի մէջ կարգացուած է 49ր. ապարոն վախ...», մնացածը եղծուած. 88ր. պա(ր)ոն վաղթ(ան)գ (օր-դի Ումե)կայ(*), և 120 ա., որ ամենեւին չի կարգացուած: Չարդերը եւ մանեկաւոր թռչունները ստանեալն աւանդների և ա-րեւելեան Հայաստանի հին արուեստի զրոշմ են կրում:

Բայց ամենից կարեւորը Վախտանգի մանրանկարն է, 106 ա. 12,8 x 4 սմ. մե-

Պատկեր 7

ծութեամբ (պատկ. 1 եւ 7)(**), որի մասին յիշատակեցինք վերեւ, պատմական-ազգագրական նշանակութեամբ: Պատանի անմորուք Վախտանգը նստած է բարձր պատուանդանով և բարձրաթիկունք աթոռի վերայ. աջ ձեւան զրեւ է կազմած, բաց աւետարան, Ղուկասի սկզբնաւորութեամբ. օքսիդիլիում վրայ աւժաթերթերի եզրները ոսկեզօծ: Իշխանը հագել է մանիշակագոյն, գեղեցիկ ծալքաւորուած, երկուր, բիզանդական տունիկայ, որ հասնում է մինչև ուղքները. օձիքը, կուրծքը եւ ներքին քղանցքները ոլորապատյա, պարզ արմաւենիկի ոսկի զարդով. մէջքը սեղմուած ոսկի քամարով. թեւերը բազուկների մօտ սեղմած՝ ոսկեզարդ թեղանիքով. արմունկներից վեր մի մի ժապուէնաձե կապ թեւին, սև ֆոնի վերայ եռանկիւնաձե, զիկ զսկ ոսկեզարդով, որ իշխանական նշանն էր: Չարդարուն են եւ ձեւները: Գլխին զրեւ է՝ գազաթը քիչ բարձր եւ սրածայր՝ զըլխարկ, բացուածքի շուրջը և արտաքին կողմը ոսկեճամուկ, յետևի կողմից սև ու ոսկեզոյն ժապուէններ կախուած. զլխարկի կողքից մի մասը փշաջած է պատկերի մէջ: Կոշիկները սև են, սրածայր եւ առանց կրունկի. զարչապարի մօտից, կողքերից, զոյգ սպիտակ գծերի մի զարդ բարձրանում է մինչև ճիւղերի ծայրը, նոյն գծերով որոշուած են և ոտքերի թաթերը՝ ուղքի մօտ երեսի կողմից: Իէմքը նուրբ է, առանց մորուքի եւ ընչացքի, քիչ զէպի աջ թեքուած, գեղեցիկ և փոքր բերանով, սրածայր քըթով, աչքերը խաղաղ և խոշոր, ունքերը բարակ և կամարաձե, ականջներին օղեր կախուած, այտերի կեղրոնն թեթեւ կարմրութեամբ. ընդհանուրը լուրջ և տխուր արտայայտու-

(*) Փակագծի մէջ դրուածները մենք ենք լրացնում մնացորդներից դատելով:

(**) Պատկեր եօթը լուսանկարուած է Ախիկեանի ձեռքով գունազարդ, մեծացրած օրինակից, որ պատրաստել ենք մեր մանրանկարչութեան աշխատանքի համար:

թեամբ, մաղբրը կինեմոնագոյն և երկու փոքրիկ փնջեր զլխարկի տակից ճակատի վերայ իջած: Ձեռքերը նուրբ են, բարակ և երկար լմատներով. աջով բռնել է ծնկանը դրած աւետարանը վերեւի կողքից, իսկ ձախը զրել զրքի երեսին: Ընդհանուր զգեստաւորութեամբ նման է Խոթիլու բուզայի՝ Սաղուն աթարէզի որդու որմանկարին՝ Հաղբատի հարաւային պատի վերայ, որի լուսանկարը հրատարակել է ակադեմիկ Մառը(*), իսկ զունազարդ արտանկարութիւնն այժմ գտնուի է Երեսնի թանգարանում:

Հետաքրքրական է նաև բարձրաթիւիունք և զարդարուն աթոռը, որի վերայ նստած է. աթոռի տակ փռուած է զարդարուն գորգ(?), տեսանելի են երեք ոտները: Նստողի ոտները գետնի վերայ չեն, այլ աթոռի խորութեան մէջ, կարծես կախուած: Ներքի մասի առաջնահայեաց կողմը զարդարուած է ճաղերի շարքով, ինչպէս սովորական է պատշգամբների համար: Աւելի բարձր նստելու անդն է երկարածիգ, ոսկեճամուկ բարձով եւ սաժածկուած զարդարուն լաթով, որի վերայ բազմած է պատանի Վախտանգը: Մէջքի մասը ծածկուած է կանաչ դաշտի վերայ սև խաչանիշներով զարդարուած կտորով. վերին անկիւնները ոսկեգոյն սրտաձևերի մէջ եռատերևի օրնամենտով: Թիկունքի վերին անկիւններում մի մի շրջանակով եղբրուած նեղ և երկար լուսամուտ, իսկ ճակատին ձգուած է զարդարուն տախտակ, զլխին բոլորաձև գմբէթ, շրջապատուած աւելի փոքրիկ գմբէթիկներով, որոնք նոյնպէս փոքրիկ լուսամուտներ ունին, գուցէ և իրեն զարդ: Մի խօսքով իշխանական մի փառաւոր գահոյք է, գուցէ և նմանութեամբ եպիսկոպոսական աթոռների: Արդէն «առ. մեծաշեալ մեծ պատրոն» վերտառութիւնը պարզ ապացոյց է, որ նորա վերայ նստող Վախտանգը իշխանական ծագում ունի:

ԳԱՐԵԳԻՆ ԱՐՔԵՊՍ. ՅՈՒՍԷՓԵԱՆՅ

Շարունակելի

ՊԱՏՄԱԿԱՆ

ՆԱԽՆԱԿԱՆ ՔՐԻՍՏՈՆԵԱԿԱՆ ԿԵԱՆՔԸ

ԺԶ. Քրիստոնեական արուեստ, Քրիստոնեական գրականութիւնը:

Քրիստոնէական նախկին սերունդներուն համար՝ իրենց արուեստագիտական յղացքը արտայայտելու նախընտրուած միջոցն էր որմանկարը: Այս մարդին մէջ ալ քրիստոնէութիւնը նորութիւններ մտցուց: Իր արհեստաւորներուն զեղազարդուած նրբանցքները և սենեակները շատ անգամ անթերի ճաշակի և վայելչութեան զարդարանքը ստացան, ինչպէս Փլաւեաններու գետնափորին և Ամպլիատոսի դամբարանին մէջ, որոնք Աղեքսանդրիոյ՝ Պոմպէի եւ Հոռոմի մէջ սիրուած հիմնադարերէն (motif) են ներշնչուած: Բայց այս զեղազարդումները բացառիկ են, Բ. դարու սկիզբէն՝ քրիստոնէական միտքը դառն է իր փնտրած ճամբան և այն դասը՝ զոր կ'ուզէ տալ գետնազամբանի մը գոգը շինուած պղտիկ աղօթարանի մը Յօյն մատուռին նկարով: Դասական արուեստը խոր ազդեցութիւն մը գործած է քրիստոնէական արուեստին որդեգրած տիպարներու վրայ. բայց եթէ այս վերջինը չէ այլալոյս առաջնապարհներուն բնիկ ձևերն ու զիրքերը, անոնց տուած է նոր նշանակութիւն մը, որուն ընդհանուր գաղափարն ու մանրամասնութիւնները Սուրբ Գիրքէն են ներշնչուած: Եկեղեցւոյ պետերը ազատ կը ձգէին այս մասին. ո՛չ կը փոյփայէին եւ ո՛չ հակառակ կը վարուէին. ո՛չ քան զբաւուած էին աւելի ծանր հոգերով՝ որ չէին կրնար ուշադրութիւն ընծայել կամ կարեւորութիւն տալ աշքերուն առջև կազմուող նոր արուեստի մը:

Իր արտայայտումին եւ միջոցներուն մէջ երկշտ և տանջուած արուեստ: Քրիստոնէութիւնը, եկեղեցւոյ յաղթանակէն առաջ, մէկ հատ ճամբարիտ արուեստագէտ չէ ունեցած: Այս պարկեշտ աշխատաւորներուն շուարումը երևան կուգայ իրենց բոլոր գործերուն մէջ. երբ հարկ կ'ըլլայ բազմաթիւ կերպարանքներ խմբել հասարակաց շարժումի մը մէջ, զանց կ'ընեն ատիկա, եւ կը բաւականան անձնաւորութիւնները

(*) X. B. 1912: